



## **KUTSAL VE BİLİMSEL: SİBİRYA NEHRİ'NİN KORUNMASINDA GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ\***

The Sacred and the Scientific: Traditional Ecological Knowledge in Siberian River Conservation

**Kheryn KLUBNIKIN\*, Cynthia ANNETT\***  
**Maria CHERKASOVA\*, Michail SHISHIN\***  
**İrina FOTIEVA\***

**Çeviren: Berkant ÖRKÜN\***

### **ÖZET**

Katun Nehri, Sibirya'daki Altay Dağları'nın bozkırlarından çıkar. Ob Nehri'nin ana kollarından biri olan Katun, yerli Altaylıların kültürünün merkezi olarak kabul edilir. Önemli kültürel bölgelerin büyük bir bölümünü içeren Katun vadisi, Neolitik dönemin ve Rusya'daki erken dönem insan yerleşimlerinin bir kısmının tarihlendirildiği bir alandır. Günümüzde Altaylılar hala nehri ve havza boyunca yayılan pınarları onurlandıran geleneksel törenlere uymakta ve arazilerin ve su kaynaklarının yönetiminde geleneksel ekolojik bilgiyi kullanmaktadır. Rus ve uluslararası bilim insanları, Altay dağlarını; bitki çeşitliliğinin ve endemik türlerin çok sayıda olduğu, kar leoparı gibi nesli tükenmekte olan türlerin yaşam alanlarını kapsayan önemli bir bölge olarak tanımlamaktadırlar. Katun Nehri'nin kendisi; tehdit altındaki türleri, nesli tükenmekte olan balıkları ve yüksek oranda endemik türleri barındırır ve onun kolları sıra dışı, yüksek endemizm oranıyla karakterize edilen Moğol ihtiyofauna bölgesidir. Aynı bölgeler Altay insanları için özel ya da kutsal olarak kabul edilir ve Batılı bilim insanları tarafından da korunması çok önemli olan bir bölge olarak tanınır. Perestrojka dönemi boyunca Katun'da bir hidroelektrik baraj inşa edilecekti. Yüzyılın projesi için eski Sovyet planının bir eseri olan bu büyük baraj önemli tarımsal, ekolojik, eğlencelik ve kültürel kaynakları tahrip ederdi. Yerli Altay halkı kutsal ve kültürel alanlarının çoğunu kaybederdi. Katun barajı projesi; yerli halkı, tanınmış Sibiryalı yazarları ve uluslararası toplulukları meşgul ederek Rus toplumu üzerinde kalıcı etki bırakan etkili protestodaki bilim insanlarını birleştirdi. Protestonun büyüklüğü Altay Dağları bölgesinin tüm Rusya

\* Makalenin orijinal künyesi şöyledir: Kheryn Klubnikin, Cynthia Annett, Maria Cherkasova, Michail Shishin, İrina Fotieva (2000). "Traditional Ecological Knowledge in Siberian River Conservation". *Ecological Applications*. 10/5, pp. 1296-1306.

\* The World Conservation Union, U. S. Office, 1630 Connecticut Ave. NW, Washington, D.C. 20009 USA.

\* Haskell Anviromnetal Reseach Studies Centre, Haskell Indian National University, Lawrence, Kansas 66046 USA.

\* Center of Independent Ecological Programs, Socio-Ecological Union, Box 67, Moscow, Russia 115407.

\* Fund for 21<sup>st</sup> Century Altai, Gorno-Altai, Altai Republic, Russia.

\* Fund for 21<sup>st</sup> Century Altai, Gorno-Altai, Altai Republic, Russia.

\* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul. E-posta: berkant.orkun@gmail.com

için önemini göstermektedir. Yerli Altaylıların aktif olarak katılımı; anayurtlarının çevresel, kültürel ve dini değerlerini olumsuz etkileyen politik kararlara karşı hareket geçme konusundaki geleneksel isteklerini yansıtıyordu. Onların katılımı, Rusya'daki yerli halklar için, daha büyük bir saygıyı ve özyönetimi vurgulayan perestrojka altındaki farklılığın yeni dalgasını yansıtmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Altay Cumhuriyeti, Koruma, Otlaklar, Irmaklar, Katun Nehri, Ob Nehri, pastoralist, Perestrojka, Rusya, Sibirya nehirleri, Bozkır, Geleneksel Ekolojik Bilgi.

## ABSTRACT

The Katun River originates in the steppe of the Altai Mountains in Siberia. One of the major headwaters of the Ob River, the Katun is considered central to the culture of the indigenous Altaians. The Katun Valley contains large numbers of important cultural sites, dating from the Neolithic and representing some of the earliest human settlement in Russia. Modern-day Altaians still observe traditional ceremonies honoring the river and springs throughout the watershed and utilize traditional ecological knowledge in their management of the land and water resources. Russian and international scientists have identified the Altai Mountains as a region of high plant diversity and endemism, and as important habitat for endangered species such as the snow leopard. The Katun River itself contains species of threatened and endangered fishes, and its headwaters are part of the unusual Mongolian ichthyofaunal province that is characterized by high levels of endemism. The same regions are considered by the Altaian people to be special or sacred and are recognized by Western scientists as having great value for conservation. During the era of perestrojka, a hydroelectric dam was to be built on the Katun. The large dam, a vestige of the earlier Soviet plan for the Project of the Century, would have devastated significant agricultural, ecological, recreational, and cultural resources. The indigenous Altaian people would have lost much of their sacred and cultural landscape. The Katun dam project united indigenous people, well-known Siberian writers, and scientists in protest, which became so heated that it engaged the international community, with lasting effects on Russian society. The magnitude of the protest illustrates the importance of the Altai Mountain region to all of Russia. The active participation of indigenous Altaians reflected their traditional willingness to take action against political decisions that negatively impacted the environmental, cultural, and religious values of their homeland. Their involvement also reflected the new wave of awareness under perestrojka that underscored a greater respect and autonomy for indigenous peoples in Russia.

**Key words:** Altai Republic, conservation, grassland, headwaters, Katun River, Ob River, pastoralist, perestrojka, Russia, Siberian rivers, steppe, Traditional Ecological Knowledge.

## Giriş

Amazon Havzası ile birlikte Sibirya'nın genel olarak dünyadaki tek büyük ve gelişmemiş boş geniş alanları içermesi onu dünya ölçeğinde önemli bir stratejik bölge yapmaktadır (Boethe, 1993). ABD'den bir buçuk kat daha büyük olan Sibirya, dünyadaki benzin ve gaz rezervlerinin üçte ikisine ve bunun yanı sıra altın ve elmas da dâhil olmak üzere nadir olarak bulunan birçok element ve mineralin geniş yataklarına sahiptir. Sibirya

taygası, iğne yapraklı ormanların %54'nü, ılıman ormanların<sup>1</sup> da %31'ni içerir. 1990 yılında Sibiry'a'daki kaynakların işletilmesi, Rusya'nın sabit dolar gelirinin yüzde ellisini sağladı (Bobrick, 1992; Rosencranz, 1993).

Sibiry'a'nın en önemli stratejik değerlerinden biri, küresel su bütçesindeki rolüdür. Buzullarda ve donmuş topraktaki sulara bütün göl ve nehirlerdeki sular eklendiğinde, Sibiry'a dünya tatlı su arzının %80'ini karşılar. 10X10<sup>6</sup> km<sup>2</sup>'lik alanda 53.000 nehir vardır. Batı Sibiry'a'daki dağlardan doğan dünyanın en büyük ve en uzun nehirlerinden olan üç nehir Ob, Lena ve Yenisey'in her birinin akış hızı Mississippi Nehri'yle kıyaslanır. 300 nehirle beslenen Baykal Gölü, dünyanın en büyük ve en derin gölüdür ve tek başına dünyadaki tatlı suyun %20'sine sahip olduğu tahmin edilmektedir (Knystautas, 1987; Gleick, 1993; Rosencranz, 1993).

Sibiry'a, aralarında karşılıklı olarak anlaşılabilen lehçelerin olduğu otuz beş dil konuşan otuz ayrı yerli halk da dâhil olmak üzere, zengin ve çok çeşitli kültürel ve etnik grubu içinde barındırır (Harris, 1993, Forsyth, 1994). Yerli halkın çoğu özerk ya da yarı özerk yurtlarda yaşar. Etnik bir gruba bağlı olmayan Ruslar, Rusya Federasyonu'nun yalnızca %18.5'ini oluştursa da onların belirlenmiş toprakları Rusya'nın %53'nü kapsar (9.049.962 km<sup>2</sup>; aşağı yukarı, Alaska dâhil ABD'yi kapsar; Haris, 1993). Dini inançlar ve kültürel çeşitlilik ile oluşmuş olan Sibiry'a'daki yerli halkların birçoğuyla birlikte, eski Sovyetler Birliği'ndeki çevre ve ekonomi politikasının gelişimi için "Geleneksel Ekolojik Bilgi"nin anlaşılması çok önemlidir.

Yerli halkların topraklar ve kaynaklar için çatışması, Sibiry'a'daki Rus yerleşiminin 800 yılı boyunca birçok kez ortaya çıkmıştır (Forsyth, 1994; Lincoln 1994). Yerli insanların birçoğu kolaylıkla Ortodoks Hıristiyan'a dönüştürülmedi, genellikle bu dönüşümler haraç verilen hediyelerle ve silah zoruyla başarılı oldu (Grant, 1993; Slezkine, 1993). İlk olarak Ortodoks Kilisesi, sonra da Sovyetler, şamanları yok etmenin yollarını aradı, buna rağmen Sibiry'a'nın birçok bölgesinde, animistik inanç sistemlerini sürdüren birçok yerli insanın Şamanizm inancı günümüze kadar devam etti (Balzer, 1997).

Sibiry'a yerlileri, Sovyet döneminde hidroelektrik için inşa edilen büyük barajlardan çok etkilendi. İnsanların büyük bir bölümü zorla yer değiştirdi; köyler yok edildi ya da sular altında kaldı ve yaşayan yerel ekonomiler bozuldu; geleneksel değerler, inançlar ve yaşam biçimleri önemli ölçüde değişti (Bobrick, 1992; Rasputin, 1996). Barajlar, şair Yevtushenko tarafından "kilovatin tapınakları" olarak adlandırılan komünist bir inanç maddesiydi ve doğanın asil ve kahramanca fethini, güç ve modernizasyonda somutlaştırdı (Bobrick, 1992). Elektriğin ulaştırılması ve yaygınlaştırılması Sovyetler Birliği ve ABD'nin arasındaki

---

<sup>1</sup> İngilizcesi "temperate forest" olarak kullanılan ılıman ormanlar, geniş mevsimsel değişiklikleri barındıran ve okyanus ile kutuplar bölgeleri arasında kalan ormanlardır. (Ç.N.)

soğuk savaşın önemli bir parçasıydı ve politikanın bir parçası olarak her iki ülkede de günümüze kadar devam etti.

Sovyet sonrası dönemden Rusya ekonomisine geçmek için verilen mücadele, Sibiry'a'daki kahramanlık ölçeğindeki projeleri canlı tutuyor. Bakanlıklar ve çokuluslu şirketler arasında ortak girişimler yaratma yönünde yeni ve büyük bir eğilim, çevresel açıdan tahrip edilen projelere olan ihtiyacı yenileyerek büyük ölçekli altyapının geliştirilmesini gerektirmektedir (Rosencranz, 1993). Ancak, son yıllarda, Baykal Gölü'ndeki endüstriyel tesislerle birlikte Yamal yarımadasındaki petrol ve doğalgaz gelişmesi ve Sibiry'a'nın büyük nehirlerinde hidroelektrik barajların geliştirilmesi hakkında yapılan büyük protesto gösterileri yerlilerin haklarının kabul edilmesinde büyük bir rol oynadı (Osherenko, 1995). Ob nehrinin ana kollarından biri olan Katun Nehri, Sibiry'a'daki en az etkilenen nehirlerden biridir. Ayrıca Altay halkı için kutsal olan bir nehirdir. Bu makalede, doğal kaynakların ve asıl ekosistem hizmetlerinin, insanlığın kimliğine ve Altay kültürüne olan değerini aydınlatmak ve açıklamak istiyoruz. Hem geleneksel bilginin hem de Altay insanların güncel uygulamalarının, Katun Nehri üzerindeki hidroelektrik barajlarının inşasının protestosu için büyük bir etki ve motivasyon sağladığının kanıtını gösteriyoruz. Yerli Altay insanların kültürel ve doğal alanlarını savunmasındaki rolünün Rusya'nın doğal kaynakları koruma tarihinde çok önemli bir yeri olduğunu savunuyoruz.

## **Altay Halkı ve Çevre**

### **Altay Halkı**

Altaylılar, etnik vatanları Kazakistan, Moğolistan ve Çin'le sınırlandırılan Altay Dağları'ndaki bir Türk topluluğudur (Şekil-1) ve bölgede binlerce yıldır bulunmaktadır (Forsyth, 1994). Tarihsel olarak Altay bölgesi İskitler, Türkler, Uygurlar, Yeniseyliler, Kırgızlar, Kitanlar<sup>2</sup>, Moğollar ve Oyratlar'ın<sup>3</sup> imparatorluklarının, hanlıklarının ve kabile birliklerinin ortaya çıktığı ve yıkıldığı bir bölgedir (IUCN-World Conservation Union, 1998). Altay Cumhuriyeti'ndeki tabiat özellikleri ve doğal varlıklar, Altay animistik manevi inanç sisteminin temel unsurlarıdır. Özellikle göller, nehirler, su kaynakları, dağlar ve diğer doğal fiziksel varlıklar, onurlandırılması gereken iyeler olarak anlaşıldı. Şaman, topluluk adına doğal ve manevi dünya arasında pazarlık yaptı. Şamanlar, halk hekimliği bilgisi ve yerel bitkilerin tıbbi özellikleri hakkında geleneksel olarak önemlidir (Alekseev, 1997; Balzer, 1997; Forsyth, 1994). Şamanik uygulamalar 1980'lerde belgelendi ve bölgede uygulanmaya devam edildi (Alekseev, 1997; C. Annett ve K. Klubnikin, kişisel gözlem).

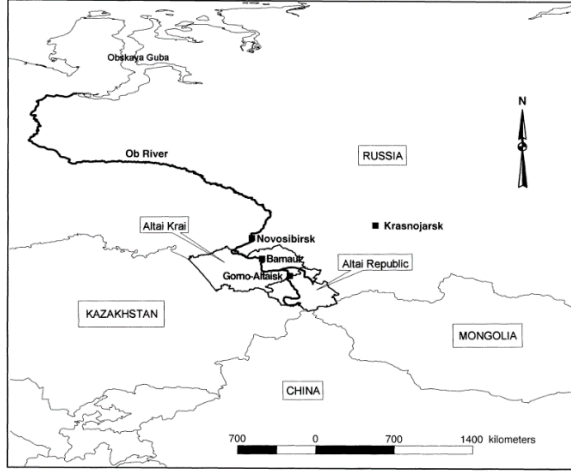
Altay Şamanları; gökyüzü, yeraltı (yeraltı dünyası) ve yeryüzündeki (orta dünya) ruh ve tanrılarla ilgileniyorlardı; dünya, amfibi<sup>4</sup> bir hayvanın

<sup>2</sup> Günümüz Moğolistan'ında eskiden yaşayan göçebe insanlara verilen isim. (Ç.N.)

<sup>3</sup> Atalar Sincan'ın Altay bölgesinde bulunan Moğolların en batıdaki grubunun adıdır. (Ç.N.)

<sup>4</sup> Hem karada hem de denizde yaşayan canlı. (Ç.N.)

arkasından desteklenen ilkel bir okyanusun çevrelediği ortadaki disk şeklinde algılanıyordu. Ekologlar olarak bunu oldukça ilginç buluyoruz, çünkü amfibiler sağlıklı tatlı su ekosistemlerinin göze çarpan unsurlarıdır ve su ekosisteminin sağlığındaki düşüşün ilk habercilerinden biridir. Geleneksel Altay inançlarında dünya, bir ağaç tarafından tutulan gökyüzü ve mevsimlerle çevrelenmiştir. Bu görüntü, geleneksel inançların öneminin devam ettiğinin bir kanıtı olarak Altay Cumhuriyeti'nde hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir bakıma; her insan, doğal dünyadaki belirli unsurlarla doğrudan manevi bir ilişkiye sahip olduğu için animistik inanç sistemleri doğal dünyanın hakimiyetini ve boyun eğdirilmesini önüyor.



Şekil 1: Rusya Federasyonu'nda Altay Cumhuriyeti'nin konumu

Altay Dağları bölgesi, Rusya tarihinde önemli bir rol oynar. Örneğin, Cengiz Kağan'ın annesi Altaylıydı ve onun askeri operasyonlarını sağlamlaştırmak için Altay klanlarının güçlü organizasyon yapısına dayandığına inanılıyor (Halting, 1987). Altınordu yıkıldıktan sonra Rusya ve Çin arasında bulunan Cungarya Hanlığı'nın bir parçası haline geldi. Çatışmalar sonucunda, Rusya ve Çin arasındaki tartışmalı sınır sorununun çözülmesiyle birlikte Altaylılar resmi olarak Rusya'ya 1865 yılında katıldı (Forsyth, 1994; Lincoln, 1994). Günümüzde Altay Cumhuriyeti olan yerdeki Rus yerleşimciler uzun bir süre sınırlı olarak bölgede bulunmuşlardır. Dini zulümden kaçan inançlı yaşlılar, 1600'lerde az sayıda bölgeye yerleştiler. 19. yüzyılın sonlarında Trans-Sibirya Demiryolu'nun tamamlanmasıyla birlikte çok daha artan sayıda Rus bölgeye taşınmaya başladı. Özellikle kuzeydeki tarım ve madencilik bölgelerindeki Rus yerleşimcilerin baskısı, pek çok Türk kabilesinin Altay Cumhuriyeti'nin güney yaylalarına çekilmesine sebep oldu. Bu kabileler, Altaylılar olarak bilinen seçkin bir grup olarak bir araya geldiler. Bunlar, Sibirya'nın daha ağır etkilenen bölgelerinde yaşayan yerli halkların kaybettiği kültürel ve manevi geleneklerin birçok yönünü koruyabilmişlerdir (Forsyth, 1994). Altay Türkleri uzun zamandır güçlü bir etnik kimlik duygusuna sahipti, bu da birkaç

dönem milliyetçi ayaklanmaya neden oldu. 1905 yılında topraklarına el koyulduğu için protesto ettiler ve toprak hakları için temyize, Moskova'daki Duma<sup>5</sup>'ya gittiler. 1917'de kendi Duma'larını oluşturmayı denediler. 1922'de yarı özerkliklerini kazandılar. Kuzey bölgesindeki Rus tarımı ve sanayisinin baskısına bir cevap olarak 1920'lerin ortalarında ayrılıkçı bir hareket ortaya çıktı. Bu, göçebe karşıtı politikaları ve ortak kullanımı yoğunlaştıran Sovyet hükümetinde güçlü bir etki uyandırdı. Altaylılar 1929 ve 1932 yılları arasında protesto etmek için sığırlarının yarısından fazlasını yok ederek direndiler (Forsyth, 1994). 1993 yılında bölge, Rusya Federasyon Devletleri arasında Altay Cumhuriyeti şeklinde yer aldı. Son yıllarda, Rusların göçü, özellikle kuzey ormanlık bölgedeki daha şehirleşmiş bölgelere doğru ivme kazandı. Cumhuriyet'in en büyük şehri olan Gorno-Altaysk<sup>6</sup>'in nüfusu 1959 yılında 27.534 iken 1989 yılında 46.436'ya yükselmiştir. Son zamanlarda yerli Altaylılar, tüm etnik Altaylıların %85'ni oluşturan Cumhuriyet nüfusunun %31'ni oluşturmaktadır. Yerli halkın çoğu (%85) Altay dilini kendi anadili olarak tanımlamaktadır. Altayların etnik vatanında nüfus yoğunluğu azdır, kilometrekare başına iki kişiden biraz fazladır. Buna karşılık, nüfus yoğunluğu yüksek bir düzeyde olan Biisk, Barnaul ve Novosibirsk'in sanayi şehirleri, Altay Cumhuriyeti'nin hemen kuzeyindeki Sibiry'a'nın en yoğun nüfuslu bölgeleridir ve yaklaşık kilometrekare başına 25 kişi düşer (Harris, 1993).

### **Altay Çevresi**

Altaylar tayga ve bozkır arasında bir ekotonda<sup>7</sup> bulunur. Altay Cumhuriyeti toprakları, alanının yaklaşık %40'nı tayganın oluşturduğu dağlık bir alandır. Altay Cumhuriyeti'nin geri kalanı, özellikle günümüzde etnik Altaylıların en yüksek oranda olduğu güney bölgeleri, kısa otlulu bozkırdır. Kısa otlulu bozkır, düşük ve öngörülemez yağışlar ve drene kumlu topraklar ile karakterize edilir. Yüksek irtifa bölgelerinin çoğunda, bozkır da donmuş toprak ile kaplıdır. Kısa yeşerme mevsimi<sup>8</sup> ile birlikte bu faktörler güneyde tarımı neredeyse imkânsız kılmaktadır. Bunun yerine; atlar, büyükbaş hayvanlar, koyunlar, keçiler ve Tibet sığırları bu bölgelerde sürülür; Tibet sığırları yüksek rakımlı meralarda sıkça otlanır. Yarı kurak bozkırların toprakları incedir, aşırı otlatmaktan dolayı çevrenin bozulmasından kaçınmak için sürülerin uzak mesafelere taşınması gerekir. Sürüleri yetiştirmek, Altaylı ailelerin her yıl için yerleşik köylerden uzağa giderek yarı göçebe bir yaşam tarzı yaşamaları anlamına gelir (Annett ve Klubnikin, 1998). Altay Dağları, Batı Sibiry'a'daki en geniş bitkisel bölgeler dizisini kapsar ve Kuzey Asya'nın dağ bitki örtüsü için odak bir merkez olarak görülmektedir (Koropachinsky, 1996). Dağ tundrası en yüksek irtifada bulunur, onu bozkır ve tayga ile birlikte sulak alanlar ve daha alçak yerlerde çayırlar takip eder. Bu bölgenin bitki örtüsü Pireneler veya

<sup>5</sup> Çarlık Rusya'da 1905-1917 yılları arasında etkin olan yasama meclisinin adıdır. (Ç.N.)

<sup>6</sup> Rusya'daki Altay Cumhuriyeti'nde bir yönetim merkezidir. Moskova'nın 3,641 km doğusunda yer almaktadır. (Ç.N.)

<sup>7</sup> Birbirinden farklı iki bitki birliği ve vejetasyon tipi arasındaki geçiş zonu. (Ç.N.)

<sup>8</sup> İngilizcesi "growing season". (Ç.N.)

Alpler'de bulunanlardan daha fazla oranda endemik türe sahiptir (%12). Yüksek irtifalar ayrıca ender rastlanan türdeki havyaları barındırır ve buralar nesli tükenmekte olan hayvanların korunması için anahtar rolündeki alanlardır. Örneğin kar leoparının Gobi-Altay'daki<sup>9</sup> popülasyonu türlerin Güney Sibirya, Moğolistan ve Kazakistan'ın içlerine doğru dağılımında merkezi bir kaynak olarak hizmet etmektedir (IUCN-World Conservation Union, 1998).

Coğrafi olarak Altay Dağları; İç Asya'nın kurak su havzaları ile Sibirya'dan kuzeye, Kuzey Buz Denizi'ne akan büyük nehir drenajları arasındaki mesafeyi oluşturur (Şekil-1). Tamamıyla Altay Cumhuriyeti'nin içinden çıkan Katun Nehri, Rusya'nın en el değmemiş, kesintiye uğramadan özgürce akan nehridir. Katun'un kaynaklarında yer alan yüksek dağ göllerindeki balık faunası, henüz tam olarak anlaşılmamış, biyolojik olarak karmaşık bir model oluşturur (Golubtsov vd., 1999). Bu su havzası, soyu tükenmekte olan popülasyonlar, endemik türler ve cinslerle karakterize edilen Moğol biyocoğrafyasının bir parçasıdır (Howes, 1991). Bazı endemik türlerin popülasyonları, morfolojik olarak farklı popülasyonların ve evrimsel açıdan önemli birimlerin oluşumuyla sonuçlanan evrimsel bir farklılaşma geçirmiştir (Golubtsov vd., 1999).

### **Altay Geleneksel Ekolojik Bilgisi**

Yazarlar, özellikle kaynak suları ve nehirlerin modelinde suyun önemine dair birçok gözlem yapmışlardır; Altay manevi yaşamında, birçok ritüel hale suya saygı göstermek için yapılmaktadır. Altay Geleneksel Ekolojik Bilgisi (GEB)<sup>10</sup> ile ilişkili orijinal materyaller, bu bölgenin kültürel antropolojisini yıllarca asıl araştırma alanı olarak çalışan M. Shishin ve I. Fotieva tarafından toplandı ve değerlendirildi. Çoğu kaynak örtbas edildiğinden ya da basılmadığından dolayı GEB'in modern Altay kültüründeki rolünün örneklerini gösteriyor ve özetini sunuyoruz.

Katun Nehri, yaşayan bir varlık olarak kabul edilir ve Altaylılar, Katun'un içine taş atmamaya ona saygı gösterirler. Bir nehir geçildiğinde özel sözler söylenir. Gece nehirlerden su alınmaz, çünkü bu nehirle ilişkili olan ruhu rahatsız edebilir. *Arzhan* olarak adlandırılan kaynak suyunun özellikle önemli olduğu düşünülür ve Altaylılar vatanlarındaki kaynak suların hepsinin yerlerini bilirler. Doğal olarak yüksek mineral içeren kaynak sular kolayca donmaz ve özel olarak kabul edilirler. Kutsal kaynak sular şifalıdır ve hasta insanlar düzenli olarak onlara giderler. Hasta ziyaretçiye yardım edecek kaynak su, sütün rengine dönüşerek işaret verir, fakat eğer ziyaretçinin hastalığı çaresizse suda bir kurbağa ya da yılan görünür. Tüm aileler için kaynak sulara özel hac yolculuğu yapmak ve erken dönemlerde ritüelleri yerine getirirken birkaç hafta bir yere yerleşerek yaşamak önemli bir gelenektir. Bu ritüellerden birine örnek olarak; çizginin başında duran bir babayla birlikte güneşe saygı için sıraya

<sup>9</sup> Gobi-Altay, Moğolistan'ın batısında yer alan bir ildir. (Ç.N.)

<sup>10</sup> Buradan itibaren Geleneksel Ekolojik Bilgi'nin kısaltması GEB olarak kullanılacaktır. (Ç.N.)

giren aile daha sonra kaynak suyla ilişkili ruhlardan şifa talep eder. Altaylılar, hala kaynak suları ziyaret ederken düzgün, saygılı bir tutum sergilemek için çaba sarf ederler ve kaynak suya açık renkli bez parçası veya bozuk para sunarlar. Hem Altay hem de Rus dillerinde yazılmış işaretler, kaynak sulara çok saygılı davranışların önemini açıklamak için ana yollar boyunca nehirlerin geçtiği yerlere asılır.

Altaylıların anlattıkları iki modern hikâyeye, onların, suyun ruhsal güçlerine olan inancını örneklendirmektedir: Bir gün iki adam kaynak suyu yolundaydı ve yaşlı kadın komşuları tarafından kaynak suyuna ekmeleri için onlara bir demet ot verildi. O, otların şifalı bir çay olacağını söyledi. İki adam güldüler, sonra, kadının nasıl bitkileri başka bir su yerine kaynak suya ekmesini söylediğine şaşırdılar. Suyun nereden geldiğine dair bir test yapmamış gibiydi. Kaynak suyuna vardıklarında, bir demet otu içine atıldılar, garip bir şey oldu, bir demet ot kurudu. Sonuç olarak, yaşlı kadının söylediği şifalı çayı yapamadılar. Hikâyenin verdiği mesaj, kutsal bir kaynak sudan konuşulduğunda hiç kimsenin şaka yapmaması ve gülmemesi gerektiği idi.

Diğer hikâyeye, dikkatsizce arkadaşlarının arabasına su için bir kap koyan ve kaynak suya geldiklerinde onu doldurmalarını isteyen bir adamla ilgilidir. Onlar kabı suyla doldurdular ve kapağını kapattılar, ancak geri döndüklerinde kap boştu. Bunun mesajı ise; kaynak suyun ruhuna saygılı olunması gerektiğidir. Sadece su kaynakları ve nehirler değil, aynı zamanda su havzalarını koruyan ormanlık yamaçlar da kutsaldır, çünkü orman yaşayan bir varlık olarak kabul edilir. Örneğin, avlanmadan önce Altaylılar "onların ruhlarına konsantre olarak" taygadan kendilerine karşı uysal olunmasını isterler. Sonra onlar, taygaya daha çok bir ağaca bağlanmış bir kumaş parçasını hediye olarak verirler. Altaylıların, gerekenden fazlasını almaya karşı güçlü bir kuralı vardır (ot, balık ve yakacak odun gibi) ve bugün bile birçok Altaylı taygadan toplanan malzemeleri satmayı kabul etmez. Bu, taygada bir insanın başına felaket geldiği zaman, geleneksel olarak ilk tahmin edilen şeyle, yani "o adamın muhtemelen gerekenden çok daha fazlasını aldığı" düşünülmesiyle, örneklendirilmiştir.

Yerin (tayganın) ruhunun bitkilerin sahibi olduğu düşünülmesi için, tıbbi amaçlar için kullanılan birçok bitki olsa da bunların toplatılması sınırlandırılmıştır. Geleneksel olarak, toplayıcılar aldıkları bitkileri ruha göstermezler, bunun yerine onları kürk ceket içine gizlerler ve toplanan bitkilerin minnettarlığı için de yerin ruhuna şükrederler. Ekolojistler, Altaylıları bir ekolojik restorasyon şeklinde düşünebilirler, çünkü onlar her bir yerdeki toplanılan miktarı sınırlayarak, bitki popülasyonlarının doğal olarak iyileşmesini sağlıyorlar.

Sedir ya da kedr (pinus sibiricus) olarak adlandırılan çam fıstığı, Altaylılar tarafından kutsal bir ağaç olarak kabul edilir ve geleneksel amaçlar için bitkilerin kullanımına iyi bir örnektir. Ağacın her kısmı kullanılabilir. Reçine, dişlerin temizlenmesine yardımcı olan bir çiklet



yapmak için kullanıldı. Fideler kaynatıldı, insan gözlerinin durulanması için infüzyon<sup>11</sup> olarak kullanıldı. Sedir yemişlerinin birçok geleneksel kullanımı vardı; örneğin, bir avuç yemiş çiğnemenin boğaz hastalıklarını iyileştirdiği düşünülür ve yemişlerden sedir sütü ve yağı üretilir. Sedir korundu, bu yüzden sadece kurumuş olan ölü ağaçlar odun olarak kullanıldı. Yaşayan ağaçlara, yaşayan ormanın merkezi olarak davranıldı ve bu ağaçlar doğal hayata ya da tayga ekosisteminin diğer unsurlarına zarar verilmeden alınabilecekleri zaman kesildiler, bunun dışında gerekmedikçe kesinlikle kesilmediler. Benzer bir uygulama, Rus bilim insanlarının, Altay'da sürdürülebilir bir yerel ekonomi geliştirebilmek için kereste dışı orman ürünlerini kullanmaya çalıştıkları Kedrograd tecrübesinin yönetimine de dâhil edildi (Weiner, 1999). Kedrograd tecrübesi süresince edinilen bilgiler, sonunda Altaylarda yapılan barajların protestosunda aynı bilim insanlarının yer almasını sağladı.

## **Barajlar ve Batı Sibirya**

### **Yüzyılın Projesi**

Altay Dağları'ndaki hidroelektrik barajlar, Sibirya'nın savaş sonrası sanayileşmesi için gerekli destek tabanını geliştirdiği için Stalin tarafından benimsenen gerçekleşmemiş bir yüzyıl dönüşüm planı olarak yüzyıl projesinin orijinal bir parçasıydı. Temel amaç, kuzeye doğru akan büyük Sibirya nehirlerini açmak ve güneye akmasını sağlamaktı (International Rivers Network, 1990). Bu plan çerçevesinde bir dizi büyük baraj enerjisinden yararlanılacak ve yeni nehir kanallarıyla, Orta Asya'nın kurak alanlarını sulamak için su yolu değiştirilecekti (Clarke, 1993). Stalin tarafından bu proje hiç gerçekleştirilmemiş olsa da Brejnev döneminde önem kazandı (Lincoln, 1994). Sibirya'nın elektrikleştirilmesi, modern Sovyetler tarafından; Batı'yla yarışın ve başarılı bir sanayileşmenin önemli bir bileşeni olarak görüldü. Yalnızca Yenisey Irmağı üzerinde 23 baraj inşa edildi, vadiler sular altında kaldı ve bölgedeki yerli halkları derinden etkileyerek birçok köyün yer değiştirmesine neden oldu (Bobrick, 1992).

Rusya'da, 1982'de ortaya çıkan nehir gelişim önerilerine halk karşı çıktı. Projenin potansiyel etkilerinin, İskandinavya'yı protestoya sürükleyen bir unsur olarak, Kuzey Avrupa'nın iklimini değiştirecek kadar geniş olacağı tahmin ediliyordu. Tanınmış bir dizi Sibirya yazarı, hükümetin Sibirya nehirleri üzerinde büyük mühendislik projeleri inşa etme planlarını açıkça sorguladı ve bu ulusal dikkatin soruna odaklanması konusunda çok önemliydi. Bu yazarlar arasında, tanınmış yazar Valentin Rasputin, Angarya Nehri üzerindeki Bratsk Barajı'nın neden olduğu kendi köyünün su basmasından kaynaklanan sosyal maliyetleri anlatan kitapları ve makaleleriyle uluslararası tanınırlık kazandı (Rasputin, 1979; 1989; 1996), ayrıca bu baraj daha bitmeden 70.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştı (Parthe, 1979; Mikkelson ve Winchell, 1989; Winchell ve Mikkelson, 1996).

---

<sup>11</sup> Bitkilerin suyun kaynama noktası altında demlenmesi ile bitkisel ilaçların suya geçirilmesi ile oluşan çözelti. (Ç.N.)

Gorbaçov, Yüzyıl Projesi'nin tamamını gözden geçirmek için SSBC Bilimler Akademisi'nin beş şubesinden özel bir komisyon kurarak halkın baskısına yanıt verdi. Komisyon, modern Rusya'daki hükümet projelerinin ilk başarılı, bağımsız, teknik incelemesi sonucuydu. Komisyon önemli ölçüde olumsuz bir rapor yayınladı, sonuç olarak Komünist Parti Kongresi, Yüzyıl Projesi'ni 1986 planlama döneminden çıkardı. Bununla birlikte İslah ve Su Yönetimi Bakanlığı, bireysel projeler üzerinde inşaat başlatmak için fon harcamayı sürdürdü. Bu, 1988'de kapsamlı bir yasal gözden geçirme ve ardından genel projenin sonlandırılmasına yol açan daha büyük bir halk isyanıyla sonuçlandı. Rosencranz (1993), bu büyük çevre protestosunun Rusya'nın, hukuk ve politika arasındaki bağı kurmaya yardımcı olan, yasama sürecindeki değişikliklerinin ve perestroykanın merkezinde olduğunu iddia ediyor.

Altay Dağları'ndaki hidroelektrik barajları kurma çabaları, Yüzyılın Projesi sona erdikten sonra izah edilemez şekilde sürdürüldü ve kapsamı uluslararası olan başka bir muhalefet dalgasının oluşumunu tetikledi. Katun Barajı protestosu, Doğu Avrupa'daki 1980'lerin demokrasi yanlısı hareketinde merkezi bir rol oynadı (McCulley, 1996: 282). Katun Barajı üzerindeki tepkide Altay Dağlarının yerli insanların katılımı, Altaylılar ve nehirler arasındaki geleneksel ilişkiyi öne çıkardı.

### **Ob Nehri Üzerindeki Barajlar**

Altayların kutsal nehri olan Katun, Sibiry'a'nın en yüksek dağı olan Beluç'a Dağı'ndan<sup>12</sup> geçerek, Biya Nehri ile birlikte Ob Nehri'ni oluşturur ve kuzeye doğru akar. Katun'un kollarından (İrtiş'in tersine) Kutup Denizi'ne kadar iz sürüldüğünde, Ob Nehri, dünyanın en uzun 13. nehridir (4338 km). Ob Nehri, su kalitesinin çok etkileyen petrol rezervlerinin çıkarılması için geliştirilen bölgeler kadar Novosibirsk, Barnaul, Bişk'in sanayi merkezlerini içeren Sibiry'a'nın en kalabalık büyük alanından geçer (Gerloff, 1993).

Bir hidroelektrik güç istasyonu kurmak için Novosibirsk'te Ob Nehri'ne bir baraj yapıldı. "Ob Denizi"ni oluşturan rezervuar Ob, Katun veya Biya nehirlerine yapılan tek büyük su tutma alanıdır (Stewart, 1992). Novosibirsk'teki baraj, Ob'un orta bölümlerindeki geniş ve sulak alanların içinden akan suyun hacmini düşürmüştür. Ob Nehri'nden akan suyun %25'ini içeren bu sulak alanlar, ticari olarak avlanılan 18 tür de dahil olmak üzere birçok balık türünün yumurtlama ve beslenme habitatını oluşturdu. Akıştaki azalma, stokta keskin bir düşüşe neden olarak balıkçılık verimini yıllık 6000-7000 tondan 1000 tona düşürmüştür (Babyueva vd., 1994). Hidroelektrik santraller, tarihsel olarak Ob'dan Katun ve Biya nehirlerine doğru ilerleyen büyük balıklar üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Örneğin, Novosibirsk ve Ust-Kamenogorsk güç istasyonları, mersin balığı tarafından kullanılan yumurtlama alanlarının %40'nı ve günümüzde Altay

<sup>12</sup> Beluç'a Dağı: Birçok Türkologun iddiasına göre "Ergenekon Dağı" olarak da nitelendirilen dağdır ve Rusya'daki Altay Dağları'nın en yüksek tepesidir. (Ç.N.)

Cumhuriyeti'nin Kırmızı Kitabı'nda listelenen nelma<sup>13</sup> tarafından kullanılan yumurtlama alanlarının %80'ini yok etti (Babyueva vd., 1994).

"Ob Denizi"ni oluşturan baraj, Altay Cumhuriyeti'nde en az Katun'un ortasına kadar uzanarak çevresel etkilere neden oldu. Katun Nehri hakkında önerilen projelerin, nehir ekosistemi üzerinde önemli olumsuz etkileri olacağını beklemenin bu yüzden önemli bir sebebi vardı.

### **Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Katun Üzerindeki Lanet**

Yüzyılın Projesi sonlandırılrsa bile, Enerji Bakanlığı 1980'lerin sonunda Katun Nehri'nin ve onun büyük kollarının 688 km boyunca uzanan alanlarına baraj inşa etme planlarını incelemeye devam etti. Tamamlanmış olsa, ana baraj 180 m yükseklikte dururdu. Bu projenin asıl amacı, büyük bir bölümünün yerel tüketim için değil, Sibiryaya Ortak Güç Sistemi'ne yönelik olarak kullanılacağı düşünülen  $1.9 \times 10^6$  kw elektrik üretmekti (Statement of the State Commission of Experts, 25 December 1992). Bazıları, baraj projesinin gerçekte sonlandırılmış diğer inşaat projelerinden çıkarılan işçilere iş temin etmenin bir yolu olarak teklif edildiğinden şüphelendi (Rasputin, 1996).

Barajlar, Altay Cumhuriyeti'nin en iyi tarım arazilerinin 5800 hektarını sulayabilecek şekilde projelendirilerek kurulmuştur. Altay Cumhuriyeti'nin çoğu; bozkır, dağlık arazi ya da yarı kurak bozkır olduğundan tarıma elverişli alan çok azdır; Cumhuriyet'in 9.294.000 hektarlık alanının %2'si ekilebilir arazi olarak kabul edilmektedir. Bu, Altay Cumhuriyeti'ndeki ekilebilir alanın oldukça az bir miktarını, yaklaşık %5'ni kapsayan hidroelektrik barajları tarafından su tutulması anlamına gelir.

Altay Cumhuriyeti'ndeki köyler, içme su tesisatı ve atık su arıtımı olmayan, Sibiryaya'nın uzak bölgelerine özgü tipik köylerdir. Yerleşimciler, evlerinde kullanmak için su taşımak zorundadırlar, bu nedenle de evlerini nehir ya da göl yakınlarına inşa etmeleri gerekir. Yarı kurak bölgelerde nehir kenarındaki ormanlar; yakıt ve inşaat malzemeleri için temel kaynaktır, doğal yaşam için önemli bir ortamdır ve geleneksel tıp ve yiyecek için kullanılan birçok bitkinin sağlandığı yerdir. Önerilen hidroelektrik barajlar, Sibiryaya'daki insanlar için yaygın olarak rahatsız edici yerler olduğu bilinen köylerin, daha az elverişli yerlere taşınmasını gerektiren 812 hektarlık nehir kenarı ormanını sulardı (Rasputin, 1989).

Altay Dağları, bakır ve gümüş madenlerinin bazısının bulunduğu Demidov'la<sup>14</sup> birlikte yüzyıllardır gümüş, altın ve diğer mineraller için sömürülmektedir (Bobrick, 1992; Lincoln, 1994). Katun ve Ob nehirlerinde yüksek oranda belirlenen cıvayla birlikte, Altay-Kuznetsky maden kuşağının Saransinsky cıva bölgesinde de yüksek cıva oranları bulunmuştur (Coquery vd., 1995; Sukhenko, 1995). Altay Dağları'ndaki bütün göller cıva nedeniyle zehirlidir (Lincoln, 1994). Rus bilim insanları,

<sup>13</sup> Sibiryaya nehirlerinde yaşayan tatlı su balığıdır. (Ç.N.)

<sup>14</sup> Rusya'da bir yerleşim biriminin adı. (Ç.N.)

Katun ve onun kollarındaki hidroelektrik barajların arkasında biriken su rezervlerinde cıva birikme potansiyeli hakkında önemli derecede endişelendiklerini açıkladılar. Yüksek cıva seviyeleri köy su kaynaklarını ve Cumhuriyet'in kuzeyi için, aşağı havzadaki yoğun nüfuslu kentsel bölge tarafından, kullanılan tehlike altındaki potansiyel su kaynaklarını tehdit edecekti.

Katun'un büyük kolları, Altaylı çobanlar tarafından kullanılan yüksek rakımdaki yazlık otlaklardan geçer. İrmak kolları birkaç balık türü bulundurmasına rağmen, nehirleri besleyen göllerde balık yoğunluğu nispeten daha yüksektir (Babyueva vd., 1994). Özellikle, yaz kamplarında kaldıkları sürece ailelerin besinlerini gölge balığı (thymallus arcticus) ve oreoleuciscus<sup>15</sup> karşılar (C. Annett, kişisel gözlem). Yerli insanlar balık türlerini ve morfotiplerini<sup>16</sup>, balığın yağlılık oranı ve göz büyüklüğü gibi karakteristik özellikleriyle ve yaşadığı doğal ortamıyla ayırt edebilirler; örneğin, Karakol Gölü'ndeki oreoleuciscus, yerel balıkçılar tarafından yüksek gastronomik kalitesi nedeniyle ayırt edilir ve "sultanka" olarak özel bir adla adlandırılır. Bu gözlemlerin geçerliliği; Karakol Gölü'nden gelen balıkların, çok değişkenli alandaki diğer özel topluluklardan morfotip sel karakterleri temel alınarak ayrılabilceğini tespit eden oreoleuciscusun sistematigi üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sonucuna yansımıştır (Golubtsov vd., 1999).

1982 yılında başlayan Katun Barajı sahasındaki inşaatlar, daha önceki halk protestoları sırasında ortaya çıkan tartışmalar nedeniyle geçici olarak durdurulmuştu. Baraj karşıtı hareketin organizatörleri, önerilen baraj aleyhine yazılan dilekçelerde 150.000'in üzerinde imza topladı. Baraja olan muhalefet, Dünya Dostları ve Ulusal Yaban Hayatı Federasyonu birlikte olmak üzere, ABD'li ve SSCB'li çevreciler arasındaki bir anlaşmaya dâhil edildi (International Rivers Network, 1990). Hidroelektrik tesisinin yapımıyla ilgili sorunlara, 100'den fazla yayın ayrılmıştır. Medya ilgisi; yurt içindeki ve yurt dışındaki gazetelerde, televizyonda, radyo yayınlarında; Sovyet dönemindeki bir halk protestosu için eşi görülmemiştir. Bu derecede olan ilgi, halkın ilk kez bir hükümet projesine dair olan alternatifleri tartışmasını ve iki taraf hakkında da bilgilendirilmesini sağladı.

Protesto sırasında sunulan uzman ifadesi, Katun Nehri'nin ve onun sularının altında olan toprakların kültürel önemini vurguladı. Sitlerde yapılan arkeolojik çalışmalarda; Katun'da su toplanılması nedeniyle tahrip edilecek 2100'den fazla mezar höyüğü, 14 antik yerleşim yeri ve taşta kazınmış 20 yazı bulundu. Mezar höyüklerinin bazıları 1300 yıl öncesi olarak tarihlendirilmiş ve yerleşimcilerin Bronz ve Erken Demir Çağı'na ait olduğu tespit edilmiştir. En eski taş yazıtlar ve orijinal hikâyelerde yer alan

<sup>15</sup> Oreoleuciscus: Yalnızca Moğolistan'da ve Rusya'nın bitişik bölgelerinde bulunan tatlı su balığı cinsidir. (Ç.N.)

<sup>16</sup> İngilizcesi morphotypes olarak adlandırılır ve bir popülasyonda; aynı türden farklı birey gruplarının her birine denir. (Ç.N.)

Altay inançları için özellikle önemli sayılan topraklar, önerilen baraj bölgesinde bulunmaktadır.

Protesto hareketinin düzenleyicileri arasında, Altaylıların soyundan gelen bilim insanları ve birçoğu Altay Cumhuriyeti'nde kapsamlı çalışmalar yapan, Altaylı aileler ile yakın bağları olan SSCB Bilimler Akademisi üyeleri vardı. Bu, onların, geleneksel Altay inançlarını ve özellikle de Belukha Dağı'nın ve Katun Nehri'nin yerli halkın manevi yaşamındaki önemini derinlemesine anlamalarını sağladı. Saygı duyup aynı zamanda öfkelenen, Altay halkı tarafından yaşayan dünyanın bir parçası yapılan dağ, toprak ve su inancı; Altaylıların önerilen Katun barajının inşası için olan kaygılarını tanımlamak için kullandıkları kelimelerin seçimini etkiledi.

Su kalitesi konusundaki endişeler; temelde, cıva ve diğer kirleticilerden bilinen sağlık risklerinin de ötesine geçmiştir ve bu yüzden suyun saygılı bir şekilde artırılması kavramı üzerine odaklanılmıştır. Çevresel temizliğin, özellikle de suyun temizliğinin korunma ihtiyacına, kamuya açık oturumlarda tartışan birçok insan tarafından istihdam veya maddi zenginlikten daha yüksek oranda bir öncelik verildi. Altay Dağları'nın yerli halkı tarafından imzalanan ve Mikhail Gorbaçov'a sunulan bir mektupta; Katun Nehri, "Altay halkının hayatta kalması için gerekli olan bir kan damarı" olarak tanımlandı. Altay Dağları'nın 4000'in üzerindeki yerleşimcisi, "Altay Dağları'nın eşsiz zenginliklerinin" tanınması için çağrıda bulunan ve "Sibirya'nın gerçek incisinin, doğa ve kültür arasında yeni bir hümanist ilişki kurarak, bütün insanların (Rusya'nın) mülkü ve kaynağı olması" gerektiğini belirten temyiz başvurusunda bulundu.

Kazpy köyü yerlilerinden bir mektup, Valentin Rasputin'in<sup>17</sup> Altay Cumhuriyeti için söylediği, "anavatanımızın en güzel köşelerinden biri, gezegenimizin ekolojik açıdan en saf yerlerinden biri" cümlesini alıntı yaparak Altay Cumhuriyeti'nin (yerlilerin dilinde Gorny-Altai) kolayca yaralandığını söylemeye devam ettiler: "Onun doğal dengesi, ormanların barbarca kesilmesiyle ciddi şekilde zayıflatılıyor" ve "Gorny-Altay'ı seven kişilerden, Altaylılardan, doğası ve onun yerli halkı adına, bu inciyi savunmalarını istiyoruz."

Başka bir mektup, ormanlık alanın kesilmesinin, başka bir Türk kabilesi olan Şorların geleneksel kültürünü nasıl zayıflattığını açıkladı. Asıl olarak "demirci Tatarlar" olarak bilinen Şorlar, 1939'da Şor Ulusal Bölgesi'nin kaldırılmasına neden olan Altay Cumhuriyeti'nin kuzeyinden Kuzbass Bölgesi'nde, anavatanlarının hızlı bir şekilde sanayileşmesine maruz kaldılar (Forsyth, 1994). Mektup yazarı, orman kaybını kabile kimliğinin kaybıyla aynı tuttu ve Katun için baraj yaparlarsa aynı olayın diğer kabilelerin de başına geleceğinden korkuyordu.

---

<sup>17</sup> Valentin Grigorevich Rasputin: Doğu Sibirya'da doğan 1937-2015 yılları arasında yaşamış bir Rus yazar. (Ç.N.)

Şaman ritüellerinde kullanılan (Altay Şamanizmi hakkındaki tartışmalar şu kaynaklardan bulunabilir: Eliade, 1964, Alekseev, 1997) özel bitkiler kadar, geleneksel tıp için önemli olan bitkilerin korunumuyla ilgili endişeler de Altaylılar tarafından dile getirildi. Pek çok önemli tür sadece, hidroelektrik tesislerden kaynaklanan suyla tahrip edilecek olan, alçak alanlar ve nehir kenarı ormanlarında bulunur. Bitki biyo-çeşitliliği ve şifalı otların yetiştiriciliği hakkında yerel bilgi, Rusya Bilimler Akademisi'nin bir parçası olan Merkez Sibirya Botanik Bahçeleri'nde bir araştırma alanıdır (Koropachinsky ve Sedelnikov, 1994; Koropachinsky, 1996) ve bilim insanlarının yerli Altaylıların geleneksel ekolojik bilgilerini kullanarak yerel bitkileri nasıl öğrendiklerini gösteren örnekler verir.

Altaylılar protestolarında sadece kendi kültürel inançlarını açıklamadılar; aynı zamanda ırmak bölgeleri için; çam fıstığı, arıcılık ve organik bal gibi ekolojik olarak uygun ürünlerin yetiştirilmesi ve toplanması; kadınları çalıştıran küçük ölçekli süt işletmeleri ve sürülerin ciddi çevresel bozulma olmadan desteklenebilecek yöntemleri içeren birçok alternatif kullanım sundular. Nispeten bozulmamış Altay Cumhuriyeti'nde bölge ekolojisinin sağlığının geri kazanılmasında Altaylılar ve Rusların uzun zamandır sürdürdüğü inanç vurgulandı. Bu, son yıllarda, Sovyet dönemi boyunca çevresel bozulmanın neden olduğu ciddi sağlık problemleri hakkında büyük bir oranda medya ilgisine maruz kalmış olan Ruslar için özel bir öneme sahiptir (Goldman, 1992; Ziegler, 1992). Yerel olarak uygulanabilir bir ekonomi için; potansiyel eğlence uygulamaları, geleneksel festivaller, el sanatları, doğa güzelliği, eko-turizm ve nehir rafting'i önemli olarak kabul edildi. Protestodaki bilim insanları ve diğerleri ile birlikte, Altaylılar Katun Nehri'nin kollarında yeni bir ulusal park kurulması için çağrıda bulundular. Bu 1991 yılında başarılıydı. 1998 yılında, söz konusu alan UNESCO Dünya Mirası alanlarına dahil edilmek üzere onaylandı ve yakın zamanda Dünya Doğal Yaşam Fonu'nun önemli ekosistemlerinden "Global 200" kampanyasına dahil edildi.

Katun Barajı için yapılan protesto, Novosibirsk'ten Moskova'ya ve Leningrad'a (St. Petersburg) kadar olan çok farklı bölgelerdeki bilim insanlarını kapsıyordu. Sahip oldukları müthiş uzmanlık düzeyi nedeniyle Sosyo-Ekolojik Birlik, Rusya'nın ilk sivil toplum grubu olarak 1992 yılında Adalet Bakanlığı tarafından kiralandı. Bir şemsiye organizasyonu olarak kabul edilen SEU (Sosyo-Ekolojik Birlik), Katun Barajı'nı durdurmada çok önemli olan üç bağımsız bilimsel inceleme yaptı. SEU'nun kurucu üyelerinin çoğu, 1950'lerde, uzun süredir devam eden Rus halk doğa koruma geleneğinden doğan bir hareket olan öğrenci druzhina'sı (doğa aktivistleri ve taraftarları) idi (Hubbs, 1993; Weiner, 1999). Öğrenciler, yasadışı vahşi yaşam ticaretini durdurmaya, doğa haklarını güçlendirmeye ve su kirliliğine karşı savaşmaya çalıştılar ve çoğu Kedrograd deneyine katıldı. 1980'lerde öğrencilerin çoğu profesör ve akademisyen olmaya başlamışlardı ve 1980'lerin protestolarına katılımı harekete geçirmek için Rusya genelinde yerleşmiş çevre örgütleri gibi

çok daha küçük bağlantılardan daha fazla yararlanabiliyorlardı (Weiner, 1999).

### **Yerli Halkların Hakları ve Varolan Çevresel Çatışmalar**

Rusya'da yerel haklar ve koşullar hakkında halkın bilinçlendirilmesi konusunda; 1989'daki Kuzey Hakları Birliği'nin gelişimine öncülük eden ve hükümet içindeki yerli insanların daha aktif bir rol üstlenme ihtiyacının tanınmasını sağlayan 1980'lerdeki perestroyka dönemi kolaylık sağladı (Forsyth, 1994; Slezkine, 1994). Hükümette temsil edilmek için artan siyasi hareketlilik ve yeni özerk alanların oluşturulmasıyla sonuçlanan Kuzey Küçük Haklar Konferansı ilk kez 1990'da yapıldı (IWGIA, 1990). 1991 Mayıs ayında, Yüksek Sovyet, tüm azınlık haklarını temsil eden milletvekilleriyle birlikte bir alt komisyon topladı. Reformlar önerildiği gibi, doğal ekolojik çıkarlar bir öncelik olarak kabul edildi. Önemli olarak; toprağın sadece basit bir şekilde yerli halkın mülkiyeti olmadığını, grup kimliği ve kişisel kimlik olarak manevi bir anlam kaynağı olduğunu kabul ediyordu (Has ve Zaचनाia, 1993).

Yerli bilginin aşınması konusunda büyük bir endişe olduğu gibi; dünyada, ekonomik kalkınmaya ve çevre yönetimine yerli hakların katılımı ihtiyacı konusunda da artan bir farkındalık var (Barsh, 1997). 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, yerlilerin hakları için çevre ve ekonomik kalkınma ile ilgili konulara katılma haklarını tanıdı. Yerlilerin hakları Rio'da yoğun biçimde tartışıldı ve Uluslararası Çalışma Örgütü, Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesini destekleyen 21. Gündem'in gelişimini etkiledi (169 numara, Yerli Halklar ve Dünya Yerli Halkları Uluslararası Yılı için Evrensel Beyanname Taslağı; Grubb vd., 1993).

Yerli halkların başlangıçta, Biyo-çeşitlilik Sözleşmesi'nde yer almaması dikkat çekicidir (Schulthess, 1994). Artık uluslararası çevre forumlarında yerli halkın katılımı için fırsat bulunmadığı konusunda artan bir endişe var (Chakma, 1994; Jacanamejoy, 1994). Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi, 1998'de Senegal, (başkenti olan) Dakar'daki ikinci kez düzenlenen Taraflar Konferansı'ndaki yerli bilginin önemini ve katkılarını açıkça kabul etti ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, yerli halklar için Birleşmiş Milletler çalışmalarına resmi katılım ve daha merkezileşmiş bir ortam sağlamak için kalıcı bir forum oluşturulmasını düşünüyor (UNNGLS, 1998).

Geleneksel ekolojik bilgi, belirli bir yerel çevre ile uzamsal, duygusal ve ruhsal bir ilişki yoluyla uzun bir süre boyunca gelişir (Graber, 1976; Tuan, 1977; Pierotti ve Wildcat, 1997). Uluslararası kalkınma yalnızca Batı bilim ve teknolojisine dayandığı için yerli ve geleneksel insanların endişeleri çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Trajik sonuçlar, gelişimin çevresel ve sosyal maliyetlerini özümseyen kurumlar geliştirememekten kaynaklanabilir. Özellikle, büyük tartışmalar; yerli haklarını kaynaklara uygun şekilde tahsis etmemek ve yerel ekonomilerin ve geleneklerin gücüne dayanan alternatif, küçük ölçekli sürdürülebilir kalkınmayı araştırmamak gibi

olgulardan etkilenen yerli halkların katılımının olmamasından kaynaklanabilir (Osherenko, 1995).

Örnek olarak, uydu görüntülerini kullanan yeni bir çalışma; İç Asya'nın otlak bölgelerinin (Altay'a ek olarak, Tuva Rus Cumhuriyeti, Chita ve Buryatia, Çin'in bazı bölümleri ve Moğolistan), göçebe faaliyetlerini yok ederek hayvancılık üretimini arttırmaya yönelik hükümet politikalarının dayatmasıyla ciddi şekilde bozulduğunu göstermiştir (Sneath, 1998). Sovyet kolektivizm dönemindeki karma çiftçiliğin makineleşmesiyle yaşanan değişim, kuru otlakların şiddetli ve kalıcı bir şekilde bozulmasına neden oldu. Aynı şekilde, Çinlilerin el değmemiş bozkırları sürmek için yaptıkları girişimler de önemli bir bozulmanın sebebi oldu. Buna karşılık, Moğolistan ve Tuva'daki geleneksel kırsal alanlarının hareketli sistemde tutulması, sahip olunan meralar üzerinde daha az olumsuz bir etki yaratmıştır (Sneath, 1998). Barsh (1997); sistematik, deneysel ve gözlemsel olan yöntemlerle toplandığı için yerli bilginin temelde bilimsel olduğunu iddia eder ve bu yüzden özünde mitoloji ve bilimsellik arasında bir çelişki olması gerekmez. Aslında, sanayi devrimi sırasında, büyük ölçüde, resmileştirilmiş bir bilgi sistemi olarak kurulan Batı bilimi; bazıları tarafından, sosyal açıdan saf ve dar bir şekilde düşünülen ve tanımlanan sorular olarak görülmektedir (Charland, 1996). Buna karşılık, geleneksel bilgi; kalkınma projeleri için sosyal olarak anlamlı bir bağlam sağlamak için giderek daha fazla talep edilen doğrusal olmayan ve çoğulcu bakış açıları sağlayabilir (Chemilinsky, 1991; Ludwig vd., 1993; Lele ve Norgaard, 1996; IUCN Inter-Commission Task Force on Indigenous Peoples, 1997).

Altay Cumhuriyeti'ndeki çevre savaşları; Katun Nehri sisteminde geliştirilen hidroelektrik gücüne olan yeni ilgiyi de içerecek biçimde devam ediyor. Rusya'da sürmekte olan ekonomik kriz; gelişmekte olan hukuksal ve hükümeteşel yapıyla birlikte değişen politikalarla birleşerek, Sibirya'daki nehirlerin korunmasının geleceğini öngörülemez kılıyor. Katun, Rusya'daki en bozulmamış havzalardan biridir ve tamamen tek bir cumhuriyetin yetki alanı içinde olduğu için doğal kaynakların kullanımının planlanmasında geleneksel bilgiyi hatırlatmak büyük bir fırsat sağlar. Altay Cumhuriyeti; Sovyetler'in Katun'a baraj yapım planı konusundaki tartışmalara çağrıldığı gibi, uygun bir sürdürülebilir kalkınma ölçüğü sağlama potansiyeline de sahiptir. Clark (1995) tarafından belirtilen, sürdürülebilir bir doğal kaynak yönetimi ve ekonomik kalkınma için uygulanabilir bir kavram, zorunlu olarak, ekolojik ilkelerin uygulanması ve sosyal eşitlik arasında bir sinerji yaratır ve bu kavramın doğrulanabilir performans standartlarına dayanması gerekir. Geleneksel ekolojik bilgi; Rusya'daki modern politik alana bilgi verebilir, kültürel ve doğal varlıkların etkili bir şekilde korunmasını sağlamak için bilimsel bilgilerle birlikte çalışabilir.



## KAYNAKÇA

- ALEKSEEV, N. A. (1997). Shamans and their religious practices. Pages 49-109 in M. Balzer, editor. Shamanic worlds: Rituals and lore of Central Asia. North Castle Books, New York, New York, USA.
- ANNETT, C. A., and Kh. KLUBNIKIN (1998). Observations of grassland aquatic communities in steppes of North America and Western Siberia. *Ecological Congress International Journal* 1: 13-22.
- BABYUEVA, B. V., V. G. MORDKOVICH, Yu. S. RANKIN, V. I. FALEYEV, A. Yu. KHARITOV, and Yu. G. SHEVTSOV (1994). Zoological resources of Siberia. *Siberian Journal of Ecology* 1:45-63.
- BALZER, M. M. (1997). Introduction. Pages xiii-xxxii in M. M. Balzer, editor. Shamanic worlds: rituals and lore of Central Asia. North Castle Books, New York, New York, USA.
- BARSH, R. L. (1997). Forests, indigenous people, and biodiversity. *Global Bio-diversity* 7:20-23.
- BOBRICK, B. (1992). East of the Sun: the epic conquest and tragic history of Siberia. Henry Holt, New York, New York, USA.
- BOTHE, M., T. KURZIDEM, and C. SCHMIDT (1993). Introduction. Pages ix-xiii in M. Bothe, T. Kurzidem, and C. Schmidt, editors. Amazonia and Siberia: legal aspects of the preservation of environment and development in the last open spaces. Graham and Trotman/Martinus Nijhoff, London, UK.
- CHAKMA, K. (1994). Development, environment and indigenous women in the Chittagong Hill tracts of Bangladesh. Pages 233-238 in A. F Krattiger, J. A. MacNeely, W. H. Lesser, K. Miller, Y. St. Hill, and R. Senanayake, editors. Widening perspectives on biodiversity. IUCN-The World Conservation Union and the International Academy of the Environment, Geneva, Switzerland.
- CHARLAND, J. W. (1996). The "problem isolation paradigm" in resource management. *Journal of Forestry* 94:6-9.
- CHEMILINSKY, E. (1991). On social science's contribution to government decision making. *Science* 254:226-231.
- CLARK, J. G. (1995). Economic development versus sustainable societies: reflections on the players in a crucial contest. *Annual Review of Ecology and Systematics* 26:225-248.
- CLARKE, R. (1993). Water: the international crisis. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA.
- COQUERY, M., D. COSSA, and J. M. MARTIN (1995). The distribution of dissolved and particulate mercury in three Siberian estuaries and adjacent Arctic coastal waters. *Water, Air and Soil Pollution* 80:653-665.

- ELIADE, M. (1964). *Shamanism: archaic techniques of ecstasy*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, USA.
- FORSYTH, J. (1994). *A history of the peoples of Siberia: Russia's North Asian colony 1581-1990*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- GERLOFF, J. U. (1993). Ecological conditions for further development of environmental policy and law in Amazonia and Siberia. Pages 28-33 in M. Bothe, T. Kurzidem, and C. Schmidt, editors. *Amazonia and Siberia: legal aspects of the preservation of environment and development in the last open spaces*. Graham and Trotman/Martinus Nijhoff, London, UK.
- GLEICK, P. H. (1993). *Water in crisis: a guide to the world's freshwater resources*. Oxford University Press, New York, New York, USA.
- GOLDMAN, M. I. (1992). Environmentalism and nationalism: an unlikely twist in an unlikely direction. Pages 1-10 in J. M. Stewart, editor. *The Soviet environment: problems, policies, and politics*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- GOLUBTSOV, A. S., P. B. BERENDZEN, and C. A. ANNETT (1999). Morphological variation and taxonomic status of the Altai osman *Oreoleluciscus* (Pisces: Cyprinidae) from the upper reaches of the Ob River system. *Journal of Fish Biology* 54:878-899.
- GRABER, L. (1976). *Wilderness as a sacred space*. Monograph Series Number 8. American Association of Geographers. Washington, D.C., USA.
- GRANT, B. (1993). Siberia hot and cold: reconstructing the image of Siberian indigenous peoples. Pages 227-254 in G. Diment and Y. Slezkine, editors. *Between heaven and hell: the myth of Siberia in Russian culture*. St. Martins Press, New York, New York, USA.
- GRUBB, M., M. KOCH, A. MUNSON, F SULLIVAN, and K. THOMSON (1993). *The earth summit agreements: a guide and assessment*. Earthscan Publications, London, UK.
- HALTERING, C. J. (1987). *Russia and the golden horde: the Mongol impact on medieval Russian history*. Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA.
- HARRIS, C. D. (1993). A geographic analysis of non-Russian minorities in Russia and its ethnic homelands. *Post-Soviet Geography* 34:543-597.
- HAS, M., and T. ZAOCHNAIA (1993). The present situation of indigenous peoples in Siberia. Pages 269-283 in M. Bothe, T. Kurzidem, and C. Schmidt, editors. *Amazonia and Siberia: legal aspects of the preservation of environment and development in the last open spaces*. Graham and Trotman/Martinus Nijhoff, London, UK.

- HOWES, G. J. (1991). Systematics and biogeography: an overview. Pages 1-33 in I. J. Winfield and J. S. Nelson, editors. *Cyprinid fishes: systematics, biology and exploitation*. Chapman and Hall, London, UK.
- HUBBS, J. (1993). *Mother Russia: the feminine myth in Russian culture*. Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA.
- International Rivers Network (1990). International opposition to Katun dam. *World Rivers Review* 5:9, 11.
- IUCN-Inter-Commission Task Force on Indigenous Peoples (1997). *Indigenous peoples and sustainability: cases and actions*. International Books, Utrecht, The Netherlands.
- IUCN-World Conservation Union (1998). *Documentation on World Heritage Properties (natural)*. World Heritage Committee. Twenty-second Session. 30 November-5 December 1998, Kyoto, Japan. Gland, Switzerland.
- IWGIA-International Workgroup for Indigenous Affairs (1990). *Indigenous peoples of the Soviet north*. Document number 67. International Secretariat for Indigenous Affairs. Copenhagen, Denmark.
- JACANAMEJOY, G. M. (1994). Community participation in the conservation of biodiversity. Pages 229-232 in A. F. Krattiger, J. A. MacNeely, W. H. Lesser, K. Miller, Y. St. Hill, and R. Senanayake, editors. *Widening perspectives on biodiversity*. IUCN-The World Conservation Union and the International Academy of the Environment, Geneva, Switzerland.
- KNYSTAUTAS, A. (1987). *The natural history of the USSR*. MacGraw-Hill, New York, New York, USA.
- KOROPACHINSKY, I. Y. (1996). *Green book of Siberia: rare and requiring protection plant communities*. Nauka (Siberian Publishing Firm RAS), Novosibirsk, Russia.
- KOROPACHINSKY, I. Y., and V. P. SEDELNIKOV (1994). Plant resources of Siberia: their contemporary state and protection. *Siberian Journal of Ecology* 1:15-25.
- LELE, S., and R. V. NORGAARD (1996). Sustainability and the scientist's burden. *Conservation Biology* 10:354-365.
- LINCOLN, W. B. (1994). *The conquest of a continent: Siberia and the Russians*. Random House, New York, New York, USA.
- LUDWIG, D., R. HILBORN, and C. WATERS (1993). Uncertainty, resource exploitation and conservation: lessons from history. *Science* 260:17-20.
- MCCULLEY, P. (1996). *Silenced rivers; the ecology and politics of large dams*. Zed Books, London, UK.

- MIKKELSON, G., and M. WINCHELL (1989). Valentin Rasputin and his Siberia. Introduction. Pages ix-xxii in V. Rasputin. *Siberia on fire*. Northern Illinois University Press, DeKalb, Illinois, USA.
- OSHERENKO, G. (1995). Indigenous political and property rights and economic/environmental reform in Northwest Siberia. *Post-Soviet Geography* 36:225-237.
- PARTHE, K. (1979). Foreword: Master of the island. Pages vii-xxiii in V. Rasputin. *Farewell to Matyora*. Northwest University Press, Evanston, Illinois, USA.
- PIEROTTI, R., and D. WILDCAT (1997). The science of ecology and Native American traditions. *Winds of Change (Journal of the American Indian Science and Engineering Society)* 12:(4)94-98.
- RASPUTIN, V. (1979). *Farewell to Matyora*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois, USA.
- RASPUTIN, V. (1989). *Siberia on fire*. Northern Illinois University Press, DeKalb, Illinois, USA.
- RASPUTIN, V. (1996). *Siberia, Siberia*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois, USA.
- ROSENCRANZ, A. (1993). Preserving the environment of Siberia. Pages 78-88 in M. Bothe, T. Kurzidem, and C. Schmidt, editors. *Amazonia and Siberia: legal aspects of the preservation of the environment and development in the last open spaces*. Graham and Trotman/Martinus Nijhoff, London, UK.
- SCHULTHESS, B. (1994). The Earth Council's role in strengthening indigenous peoples' participation in implementing the Convention on Bio-diversity. Pages 225-227 in A. F. Krattiger, J. A. MacNeely, W. H. Lesser, K. Miller, Y. St. Hill, and R. Senanayake, editors. *Widening perspectives on bio-diversity*. IUCN-The World Conservation Union and the International Academy of the Environment, Geneva, Switzerland.
- SLEZKINE, Y. (1993). Savage Christians or unorthodox Russians? The missionary dilemma in Siberia. Pages 15-32 in G. Diment and Y. Slezkine, editors. *Between heaven and hell: the myth of Siberia in Russian culture*. St. Martins Press, New York, New York, USA.
- SLEZKINE, Y. (1994). *Arctic mirrors: Russia and small peoples of the North*. Cornell University Press, Ithaca, New York, USA.
- SNEATH, D. (1998). State policy and pasture degradation in Inner Asia. *Science* 281:1147-1148.
- STEWART, J. M. (1992). Air and water problems beyond the Urals. Pages 223-237 in J. M. Stewart, editor. *The Soviet environment: problems, policies and politics*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

- SUKHENKO, S. A. (1995). Relation between mercury concentration and water discharge in the Katun River of Siberia. *Marine and Freshwater Research* 46:245-251.
- TUAN, Yi-Fu. (1977). *Space and place: the perspective of experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis, Minnesota, USA.
- UNNGLS-United Nations Non-Governmental Liaison Service (1998). *The United Nations and indigenous peoples. NGLS Roundup. December 1998-January 1999*. United Nations, New York, New York, USA.
- WEINER, D. R. (1999). *A little corner of freedom: Russian nature protection from Stalin to Gorbachev*. University of California Press, Berkeley, California, USA.
- WINCHELL, M., and G. MIKKELSON (1996). Translator's introduction. Pages 1-31 in V. Rasputin. *Siberia, Siberia*. North-western University Press, Evanston, Illinois, USA.
- ZIEGLER, C. E. (1992). Political participation, nationalism and environmental politics in the USSR. Pages 24-39 in J. M. Stewart, editor. *The Soviet environment: problems, policies and politics*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.